

Pirmųjų trėmimų 75-mečio paminėjimas Rumšiškėse

„Kur tas dulkėtas traukinys taip toli nukeliavo...“ – prieš 75 metus šie dainos žodžiai simbolizavo žiaurią neteisę ir nežmonišką lemtį. 75 metai istorijos požiūriu – tik maža laiko smiltelė, tačiau žmogui tai ištisas gyvenimas. Gali jį nugyventi linksmi ir laimingai ir likti nepastebėtas, bet kartais likimas susiklosto taip, kad ir keli metai amžinu įrašu įrašo jį žmonijos istorijon. Taip tūkstančiams Lietuvos žmonių prieš 75 metus birželį, pačiame vasaros gražume, gyvenimai virto žmonijos istorijos liudijimu. Minime jau 75-ąsias masinių trėmimų metines.

Birželio 11 dieną, šeštadienį, brolija „Lapteviečiai“ pakvietė į tradicinį susitikimą Lietuvos liaudies buities muziejuje Rumšiškėse prie tremtinių jurtos paminėti Gedulo ir Vilties dieną bei 75-ąsias masinių trėmimų metines, atidengti skulptūras „Laidotuvės“, „Malkos-gvyvė“, „Žieminė žvejyba“.

Gražų pagarbos ženklą ir savo prioritetus parodė Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė, pasirinkusi vizito tikslu Rumšiškės – lapteviečių brolijos susitikimą ir masinių trėmimų pradžios minėjimą, o ne triukšmingą kokio nors kurorto šventę.

Tradiiciškai minėjimą vedė buvęs Sibiro tremtinys, aktorius Petras Venslovas, jam talkino ir giesmėms prilygtančias dainas dainavo etnologė, lietuvių liaudies dainų atlikėja dr. Daiva Šeškauskaitė.

„Likimo sesės ir broliai, tradiciškai susirinkome paminėti Gedulo ir Vilties dieną. Birželio 14-ąją, pažadinti iš miego, su skurdžia manta, paskubomis surinkta per vieną valandą, Lietuvos žmonės buvo gabenami į artimiausią geležinkelio stotį tolimai ir nežinomi keļionei į Sibiro platybes, o po metų dalis jų – į Jakutiją prie Laptevų jūros gaudyti frontui žuvis. Čia tremtiniai susidūrė ne tik su atšiauria gamta, bet ir nepakeliamu darbu pačiomis žiauriausiomis buitinėmis sąlygomis,“ – kalbėjo P. Venslovas.

Kunigas Stasys Kazėnas, ekspedicijos „Lena – 89“ dalyvis, pakvietė žmones bendrai maldai – invokacijai. Po to žodis buvo suteiktas garbingiausiam svečiui – valstybės vadovei D. Grybauskaitei. „Lietuvai masiniai trėmimai įspaudė amžiną kančios ženklą.
(keliama į 8 psl.)

Sužibo Juodojo birželio atminimo akcijos žvakelės

Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga kasmet mini didžiuosius trėmimus – organizuoja atminimo renginius, konferencijas ar, kaip šiemet, akcijas. Juodojo birželio atminimo akcijos žvakelės birželio 13-ąją 20 valandą sužibo visoje Lietuvoje. Į LPKTS kvietimą atsiliepė LPKTS filialai, savivaldybės, Kultūros centrai, muziejai ar tiesiog aktyvūs, tautos istoriją gerbiantys žmonės. Kaip sakė akcijos koordinatore LPKTS valdybos pirmininkė Rasa Duobaitė-Bumbulienė, gauta žinių, jog akcija vyko penkiasdešimtyje vietų, tikėtina, jog ir daugiau, tiesiog ne visi informavo apie vykusią akciją.

Pasak R. Duobaitės-Bumbulienės, pagrindinė akcijos idėja – kad atminimo žvakelės, įžiebtos birželio 13-osios vakare, degtų per naktį, nes birželio 14-osios naktį prasidėjo masiniai Lietuvos gyventojų trėmimai į atokiausius Sibiro regionus, ir žvakelių šviesa bei malda sušildytų visų Anapilin iškeliavusių tremtinių atminimą, o dabarties žmogui primintų, kitam netgi padėtų sužinoti apie šią tragišką tautos istorijos puslapį.

Dėkojame visiems dalyvavusiems, koordinavusiems, tvarkiusiems akcijos vietas ir prisidėjusiems mintimis.

„Tremtinio“ inf.

Kauno Petrašiūnų kapinių „Tautos kančios“ memoriale. Akciją koordinavo LPKTS Kauno filialo pirmininkas Juozas Savickas ir Jūratė Antulevičienė

Kauno rajone, Raudondvaryje, prie Trijų kryžių kompozicijos „Nekaltai žuvusiems Lietuvoje ir tremtyje atminti“ bei prie paminklų kompozicijos Raudondvario apylinkėse žuvusių ir Raudondvario valsčiaus žuvusių partizanų atminimui. Akciją koordinavo LPKTS pirmininkas Gvidas Rutkauskas

Birželio 18 d. 14 val.

Kėdėsinų arenoje

XIII respublikinė politinių kalinių ir tremtinių
dainų ir poezijos šventė

LEISKIT Į TĖVYNĘ

32 chorai iš visos Lietuvos
Lietuvos kariuomenės orkestras

Operos solistas, Lietuvos nacionalinio kultūros ir meno premijos laureatas: Vytautas Juocypaitis
Mėdinių kultūros centro pagyvenusiųjų lietuvių folkloro grupė LAUKA ir
Mėdinių kultūros centro pagyvenusiųjų lietuvių folkloro grupė VOLUNTEER
Trakų kultūros centro pagyvenusiųjų lietuvių folkloro grupė VILKINA
Panevėžio r. Lėdyskės kultūros centro pagyvenusiųjų lietuvių folkloro grupė TRAKA

„Aktyvi“ sovietų saugumo veikla tarp lietuvių karo pabėgėlių

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui ir prasidėjus Šaltajam karui, Sovietų sąjunga negyveno viešai paskelbtos karinės padėties sąlygomis, bet oficialioji propagandaskelbė apie gresiantį karą su imperialistinėmis valstybėmis (pirmiausiai su JAV), apie sovietų valstybę supančius priešus, tik pati SSRS esanti taiki valstybė. Galbūt dėl šios propagandinės priežasties saugumo organams buvo suteikta galimybė pasitelkti panašias priemones, kuriomis kovojama karo sąlygomis. Ypač jei tai susaisyta su buvusiais sovietiniais piliečiais (ar bent sovietinė pusė įvardijo juos tokiais), atsidūrusiais užsienyje. Sovietų saugumas įgijo „aktyvių veiksmų“ patirtį dar prieškarėje. Nuo 1918 iki 1940 metų tuometinė NKVD ir jos pirmtakės nužudė ar pagrobė dešimtis savo oponentų. Dažniausiai aukomis tapdavo buvę baltagvardiečiai, kūrė ir vadovavę antisovietinėms organizacijoms užsienyje. Antrasis pasaulinis karas dar labiau skatinovėikti, pasirinkus kuo įvairesnius būdus. 1946 metais prasidėjus Šaltajam karui, saugumiečiai vėl atsidūrė slaptojo karo būsenoje. Aktyvūs puolamojo pobūdžio veiksmai prieš priešininkus Vakaruose laikyti vos ne būtinybe, bet prieškarinio aktyvumo nepasiekta.

1945 metų gegužę į nugalėtąją Vokietiją pasiūsta LSSR NKGB Berlyno operatyvinė grupė (slaptuose dokumentuose deklaruota, kad grupės funkcija – karo nusikaltėlių paieška, bet „karo nusikaltėlių“ samprata pagal saugumiečius buvo išplėta, paverčiant to-

kiais visus, kurie oponavo sovietų valdžiai), bendradarbiaudama su kitomis sovietinėmis įstaigomis, pradėjo aktyviai veikti. Vykdamas suėmimus sovietų okupacinėje zonoje, grupės nariams nekilo techninių problemų. 1945 metų gegužės 31 dieną operatyvinė grupė, atvykusi į Berlyną, iš karto užsiėmė jai paskirtu darbu. Kitą dieną, t.y. birželio 1 dieną, nustatė Lietuvių sąjungos būstinės vietą ir ten suėmė atvykusį Joną Aleksą, buvusį žemės ūkio ministrą. Netrukus sulaukė ir Lietuvos krikščionių demokratų partijos narį Juozą Urmaną. Apklausus šiuos asmenis, sužinotos apytikslios K. Škirpos, gen. P. Kubiliūno, gen. S. Raštikio, V. Krėvės-Mickevičiaus ir kitų (iš viso 7 žymesnių lietuvių veikėjų) buvimo vietos. Suimtiesiems J. Aleksai ir J. Urmanui pergabenti į Lietuvą buvo prašoma net išskirti lėktuvą. Tai rodo, kad iš pradžių stengtasi darbą atlikti kiek galima operatyviau.

Pergabentųjų į Lietuvą likimas buvo liūdnas: J. Aleksas neišgyveno tremties, o J. Urmanas žuvo lageryje. Didelių pastangų prireikė siekiant areštuoti VLIK veikloje dalyvavusį žurnalistą Antaną Valiukėną. 1945 metų gegužę jis buvo suimtas vieno sovietinio karinio dalinio SMERS skyriaus, bet sugebėjo pabėgti. 1945 metų liepą suimtas buvęs Lietuvos kariuomenės atsargos karininkas, rezistentas Matas Valeika, kuris po trumpo apklauso perduotas sovietų pareigūnams. NKGB netruko sužinoti, kad M. Valeika buvo gerai pažįstamas su paieško-

mu A. Valiukėnu, nes jie ne kartą buvo bendravę. NKGB, pasinaudodama suimtuoju, išskvietė į susitikimą nieko nežinantį A. Valiukėną ir jį suėmė (nors esama kitų suėmimo aplinkybių versijų). Panašaus likimo susilaukė seserys Milda ir Ramutė Alseikaitės, nenorėjusios dirbti saugumui. Jos suimtos 1945 metų spalį. Visi minėti asmenys buvo pargabenti į Lietuvą ir nuteisti kalinėti. Sovietų saugumui pavyko suimti dar keletą kitų asmenų, tarp kurių buvo tiek lietuvių, tiek vokiečių, tarnavusių Lietuvoje. Dalis iš jų perduoti LSSR NKGB iš kitų saugumo dalinių Vokietijoje. Tarp jų – Lietuvių sąjungos Vokietijoje sekretorė Elza Ozelienė, Jurbarko burmistras Georgijus Gepneris, Lietuvos pasienio policijos rajono viršininkas Juozas Sugintas, vokiečių okupacijos metų Lietuvos karo komendantas Emilis Justas, taip pat buvęs ukrainiečių-lietuvių draugijos narys, rezistentas Josifas Revukas-Bortovičius. Per pirminius areštuotųjų tardymus dažnai buvo siekiama išsiaiškinti kitų saugumą dominančių žmonių gyvenamąsias vietas, o vėliau suimtieji pergabenti į SSRS. Tikslas aiškus – kuo greičiau suimti paieškomus asmenis, kad šie nesugebėtų pasislėpti svetimoje teritorijoje. Neretai asmenų areštai buvo lydimi ir apiplėšimų. O dažniausias suimtųjų likimas – kalinimas lageriuose, kurį išgyveno ne visi.

Sudėtingiau buvo pasiekti lietuvius, gyvenusius anglų, amerikiečių ir prancūzų okupacinėse zonose, nes čia so-

vietų saugumas negalėjo atvirai veikti. Formaliai aukščiausiai Lietuvos SSR organai iš pradžių dar bandė veikti legaliomis priemonėmis, t. y. prašyti sąjungininkus išduoti sovietų valdžiai nusikaltusius asmenis. LSSR AT pirmininkas J. Paleckis raštu kreipėsi į SSRS užsienio reikalų komisarą V. Molotovą prašydamas, kad šis pareikalautų iš sąjungininkų išduoti „generolą Kubiliūną, buvusį vokiečių okupacinės valdžios pirmąjį generalinį tarėją, generolą P. Plechavičių, organizavusį vokiečių okupantų pavedimu lietuvių „vietinius būrius“ kovai su partizanais ir Raudonąją armija, profesorių Mykolą Biržišką, vadovavusį okupantų organizuotai „Lietuvos Tarybai“. Panašūs reikalavimai buvusiesiems sąjungininkams likdavo be atsako. Okupacinė Vokietijos valdžia netaikė Pabaltijo valstybių gyventojams prievartinės repatriacijos metodų, kaip tai darė rusų, baltarusių ir iš dalies ukrainiečių tautybės asmenų atžvilgiu. Todėl sovietų saugumo organai iš anksto pradėjo rengtis galimoms žmonių grobimo operacijoms.

Svarbiausiu sovietų saugumo taikiniu tapo buvęs pirmasis generalinis tarėjas gen. P. Kubiliūnas. Asmuo, iš visų lietuvių užėmęs aukščiausias pareigas vokiečių okupacinėje administracijoje, negalėjo tikėtis sovietų valdžios atleidimo. Okupacijos metu sklindęs gandas, kad bus sunaikinti visi – „nuo Kubiliūno iki seniūno“ – iš dalies pasivirtino pokariu.

(keliamą į 4 psl.)

Dėl Lietuvos komunistų partijos nusikalstamos veiklos įvertinimo

Birželio 8 dieną Seimo nariai Audronius Ažubalis, Andrius Kubilius, Rima Baškienė, Povilas Urbšys ir Valentinas Stundys LR Seimui pateikė rezoliucijos „Dėl Lietuvos komunistų partijos nusikalstamos veiklos įvertinimo“ projektą, kurį birželio 9 dieną Seimas atmetė.

Skaitytojams pateikiame rezoliucijos projekto tekstą:

„Lietuvos Respublikos Seimas, minėdamas 1941 metų birželio 14-osios trėmimų ir 1941 metų Birželio sukilimo 75-ąsias metines;

pažymėdamas, kad 1940-ųjų birželio 15 dieną įvykdyta brutali sovietinė Lietuvos okupacija atnešė Lietuvai ir jos žmonėms milžinišką žalą, o okupacijos metu įvykdyti okupacinio režimo nusikaltimų žmogiškumui vykdytojai iki šiol nesulaukia tinkamo tarptautinio ir nacionalinio valstybinio įvertinimo;

primindamas, kad panašaus pobūdžio nacių režimo nusikaltimai tiek Vokietijoje, tiek nacių okupuotose teritorijose tarptautinės bendruomenės pastangomis buvo teisiškai įvertinti Niurnbergo Tribunolo ir kad šio proceso metu buvo įvertinti ne tik atskirų nacių režimo lyderių ar veikėjų padaryti nusikaltimai, bet ir pati nacionalsocialistų partija buvo pripažinta nusikalstama;

sveikindamas jungtinę 2015 metų lapkričio 5 dienos Baltijos šalių Teisingumo ministrų deklaraciją, kurioje aiškiai ir nedviprasmiškai pripažinta būtinybė tinkamai įvertinti okupacinio

komunistinio režimo padarytą žalą ir užtikrinti, kad ateities kartos įgautų pilną supratimą apie okupacinio laikotarpio nusikaltimus ir jų vykdytojus.

įsitikinęs, kad siekiant adekvataus tarptautinio sovietinių okupacinių nusikaltimų įvertinimo, pati Lietuva turi būti atlikusi viską, kas yra būtina, kad tokie nusikaltimai būtų politiškai ir teisiškai įvertinti nacionaliniu lygiu;

pabrėždamas, kad 1998 metų liepos 16 dieną Seimo priimtu Lietuvos Respublikos įstatymu „Dėl SSRS Valstybės Saugumo Komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dartinės veiklos“ 1-uoju straipsniu buvo konstatuota, kad „SSRS valstybės saugumo komitetas (NKVD, NKGB, MGB, KGB – toliau VSK) pripažįstamas nusikalstama organizacija, vykdžiusia karo nusikaltimus, genocidą, represijas, terorą ir politinį persekiojimą SSRS okupuotoje Lietuvoje“;

primindamas, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas ne kartą konstatavo lemiamą Sovietų Sąjungos komunistų partijos vaidmenį okupuojant ir aneksuojant Lietuvą bei kitas Baltijos valstybes (Kuolelis ir kiti prieš Lietuvą, Ždanoka prieš Latviją, kt. bylos);

atsižvelgdamas į 1949 metų vasario 16 dienos Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) tarybos Deklaraciją, kurioje paskelbta, kad „Komunistų partija, kaip diktatūrinė ir iš esmės prie-

šinga pagrindiniam Lietuvių tautos siekimui ir kertiniam Konstitucijos nuostatui – Lietuvos nepriklausomumui, yra nelaikoma teisine partija“;

pažymi, kad Lietuvos komunistų partija (LKP) sovietinės okupacijos laikotarpiu (1940–1941 ir 1944–1990 metais) šalyje įtvirtino diktatūrą, veikė kaip paklusni ir iniciatyvi SSKP valios reiškėja ir įgyvendintoja srities organizacijos teisėmis bei yra atsakinga už šias SSRS okupacines valdžios priemones: Lietuvos piliečių genocidą, nusikaltimus žmoniškumui, karo nusikaltimus, įskaitant masines represijas, terorą, baudžiamąsias akcijas, trėmimus, kovotojų už Lietuvos laisvę, taip pat civilių gyventojų naikinimą, režimo priešininkų kalvinimą ir kankinimą, kitokį persekiojimą, sovietizaciją, okupuotos Lietuvos piliečių ir juridinių asmenų turto nacionalizaciją ir konfiskaciją, prievartinę kolektyvizaciją, prievartinę mobilizaciją į SSRS kariuomenę, ateizaciją, cenzūrą, kultūros ir religijos paminklų naikinimą bei kitokį pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių paneigimą;

konstatuoja, kad SSKP padalinio Lietuvoje – Lietuvos komunistų partijos veikloje galimai yra nusikalstamos veiklos požymių, organizuojant ir per pavaldžias represines struktūras vykdamas nusikaltimus prieš Lietuvos gyventojus – genocidą, nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus;

kviečia Lietuvos Respublikos Vy-

riausybę, vadovaujantis susiklosčiusia Lietuvos įstatymų leidybos tradicija vertinant Sovietų sąjungos represines struktūras Lietuvoje (žr. įstatymą „Dėl SSRS Valstybės Saugumo Komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dartinės veiklos“), kuo skubiau parengti Lietuvos Respublikos įstatymą, kuris Lietuvos komunistų partiją pripažintų nusikalstama organizacija.

pabrėžia, kad šioje rezoliucijoje yra sprendžiama Lietuvos Komunistų partijos, kaip juridinio asmens, nusikalstamos veiklos vertinimo problema, o konkrečių asmenų, vykdžiusių ar dalyvavusių vykdamas okupacinio režimo nusikaltimus, baudžiamosios atsakomybės klausimas yra sprendžiamas šiuo metu galiojančiais, baudžiamąją atsakomybę realizuojančiais įstatymais.“

Rezoliuciją teikęs A. Ažubalis apgailestavo, kad Seimo nariai, balsavę prieš rezoliuciją „Dėl komunistų partijos nusikalstamos veiklos įvertinimo“, taip ir neįstengė peržengti istorijos barjero. „Jie sąmoningai renkasi praeitį – likti su tais, kurie kolaboravo. Būti kolaborantų pusėje. Tačiau pradžia padaryta – pirmą kartą surinkome tiek daug parašų (47), kurie leido bent jau garsiai iš Seimo tribūnos prabilti apie šiuos rimtus klausimus. Tikiu, naujasis Seimas bus kitokių moralinių nuostatų ir darbą užbaigs iki galo,“ – sakė A. Ažubalis.

„Tremtinio“ inf.

Prezidentė permainų tikisi iš naujos Vyriausybės

„Metiniame pranešime šalies Prezidentė įvardijo daug įvairių sričių skaudulių, kelis kartus konstatuodama, kad juos įveikti turės naujoji Vyriausybė, – pažymėjo Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų (TS-LKD) partijos pirmininkas Gabrielius Landsbergis. – Politinės korupcijos išgijimas, socialinių problemų – alkoholizmo, savivžudybių, vaikų globos – sprendimas, tvari šalies gynyba, švietimo kokybė, problemos valstybės įmonėse, – tai tos ligos, kuriomis serga mūsų valstybė. Apie tai ne kartą kalbėjome ir priekaištavome valdančiajai daugumai dėl visiško neveikimo šiose srityse. Žemiau kartelės nuleisti jau nebeįmanoma“.

Pasak TS-LKD pirmininko, šįkart Prezidentė kalbėjo be užuolankų, drąsiai citavo viešai pasirodžiusias žinias apie valdžios atstovų prekybą poveikiu, „zadanijas“, spaudimą doriems žiniasklaidos atstovams ir manipuliavimą visuomenės nuomone naudojant valstybės finansus. Prezidentės žodžiai dar niekada neskambėjo taip stipriai.

„Vyriausybė yra politiškai ir moraliai bankrutavusi. Reikšmingų darbų nebesitiki jau ne tik opozicija, bet ir visuomenės balsu kalbanti Prezidentė. Antkapis ketveriems prarastiems metams! Bergždžios darbo grupės ir be jokios strateginės krypties trypčiojanti valstybė. Ir, aišku, korupcija tokia, kokios manėme, kad jau atsikratėme nuo juodosios buhalterijos laikų, – sakė G. Landsbergis. – Lietuvai reikia naujos kokybės politikos ir tai atsitikti gali tik po naujų rinkimų, naujoje kolicijoje. Prezidentės išvardinti darbai – saugi socialinė erdvė, Lietuvos žmonių gerovės augimas ir visiškai nepakantumas korupcijai, – visa tai turi būti atsakingos naujos politikos kryptys, nepriklausomai nuo partijos“.

Būta ir nepatenkintų Prezidentės pranešimu. Žinoma, kaip skuduru per veidą gavę socialdemokratams su premjeru priešakyje puolė teisintis, neva Prezidentė jau pradėjo rinkimų vąjų ir stengiasi pakenkti savo mėgstamų konservatorių konkurentams.

Pateikiame Prezidentės metinio pranešimo santrauką:

„Mieli Lietuvos žmonės, Seimo nariai, šiandien, žvelgdami į Lietuvą tarsi iš paukščio skrydžio, matome neabejotinai gerą vaizdą. Tai – visos šalies darbščių ir sąžiningų žmonių nuopelnas. Ačiū jiems už tai.

Be išlygų tarnauti Lietuvos Respublikai pasirėngusi pirmoji savanorių šauktinių karta tapo iškalbinga pasitikėjimo savo Valstybe išraiška.

Žingsnis po žingsnio, pasitikėdami vieni kitais ir tikėdami savo šalies ateitimi, mes jau įveikėme labai sudėtingas – valstybės stabilizavimo, saugumo, energetinės nepriklausomybės ir finansinės atsakomybės atkarpas.

Pagal ekonominės laisvės indeksą Lietuva yra pakilusi į 13 vietą tarp 180 pasaulio valstybių.

Tačiau žmonės visai teisėtai politikų klausia, kodėl ekonominio augimo rezultatų nesimato jų gyvenimuose. Ir ne tik jie. Pastarųjų metų Lietuvos pažangą

ribota vadina ir Europos Komisija.

Valstybė praranda strateginę kryptį – daugelyje sričių trypčiojame vietoje ir skėstame vienadienėje rutinoje. Ateities Lietuvai, strateginiams sprendimams ar išbaigtoms struktūrinėms reformoms skiriama vis mažiau laiko ir energijos.

Mūsų nepaleidžia nomenklatūrinių priklausomybių liūnas. O besimurkdant korupcinėje klampynėje prarandamas gebėjimas mąstyti ir veikti valstybiškai.

Gerbiamieji, šiandien per didelę prabangą ramia stebėti, kaip lėtėja šalies vystymosi pagreitis. Strateginiai apsisprendimai gyvybiškai svarbūs valstybės sėkmei. Tačiau kol kas įvaldytas tik darbo grupių kūrimo menas – kelios dešimtys jų vis dar ieško įvairių sprendimų.

Keturiolika ministerijų turi 347 pavaldžias institucijas, tačiau Seimo audito komitetui pateiktos ataskaitos byloja, kad vien pernai ekspertams ir galimybių studijoms išleista 11 milijonų eurų. Vyriausybės kanceliarija išlaidas ekspertams padidino 35 kartus. Deja, net ir po tokių stulbinančių investicijų turime pripažinti strateginį neįgalumą.

Dėl mūsų žmonių socialinio saugumo pavojaus varpais vis garsiau skambina ne tik tarptautiniai ekspertai, bet ir nevyriausybinių organizacijų. Tarsi gyventume karo zonoje. Savo pačių namuose prievartaujami, luošinami, žudomi vaikai, kas trečia moteris patiria smurtą. Vienas kito žeminimas prasideda nuo mažens – mokyklose patyčias kenčia kas trečias mokinys.

Dėl pajamų skirtumų ir abejingumo didėja socialinė atskirtis. Brangiais labdaros miltais jos neužpuoduosi.

Priklausomybių liūne grimzta jau 56 tūkstančiai žmonių, alkoholizmas tampa daugelio socialinių problemų rykšte. Alkoholio kontrolės įstatymas per 4 metus bandytas taisyti jau 103 kartus. Šiuo metu Seime eilės laukia dešimtys su tuo susijusių pataisų.

Nesulaukę veiksmingų sprendimų, įstatymų pakeitimus jau siūlo patys žmonės. Pilietinės iniciatyvos verčia nedelsti ir reaguoti. Todėl gindamiesi nuo pragaištingų rizikų, susitelkėme nacionaliniam žygiui „Už saugią Lietuvą“. Per kelis mėnesius prisijungė beveik pusantro šimto iniciatyvų, kurios skatina žmogiškumą, padeda įveikti priklausomybes, apsiginti nuo smurto, įsivaikinti ar globoti, parodo kitokią gyvenimą, įkvepia asmeniniu pavyzdžiu. Mano kvietimą – „Lietuva be globos namų“ jau išgirdo daugybė žmonių. Paskatinus ir paspartinus vaikų globą ir įvaikinimą, per porą metų globos namus paliko pusė tūkstančio vaikų. Tačiau dar daugiau nei 3000 laukia savo šeimų. Nuo kitų metų mažyliai iki trejų metų jau nebepateks į valdiškas įstaigas – prireikus jais rūpintis profesionalūs laikinieji globėjai.

Optimizavimo planų įgyvendinimas aplenkė ir šalies gydymo įstaigas. Vis dar išlaikome 94 ligonines, nors trečdalis jų nuostolingos, ir turime 38 proc. daugiau lošų nei ES vidurkis, nors trečdalis jų rajonuose – tuščios. Lietuvoje ligų prevencijai skiriama 2 kartus mažiau lėšų nei Europos Sąjungos vidurkis.

Pertvarkų vengimas ir negebėjimas

susikalbėti su Europos Komisija, valstybe valstybėje virtusiuose „Lietuvos geležinkeliuose“, mums visiems gali atsieiti ne tik milijonines baudas, bet ir pašlijusią šalies reputaciją.

Tarptautinę gėdą jau kainavusi „Lietuvos jūrų laivininkystės“ bankroto pamoka įpareigoja turėti aiškius valstybinių įmonių veiklos kriterijus ir tikslus.

Prisidengiant valstybei svarbaus ekonominio projekto statusu siekiama tik privilegijų ir lengvatų. Šių įmonių lėšomis perkama žiniasklaida, jos tampa ilgamete užuovėja partiniams bedarbiams, žmonoms ir uošviams.

Gerbiamieji, nei Briuselis, nei strateginiai partneriai nėra mums skolingi ar atsakingi už mūsų valstybės valdymo kokybę ir administracinius gebėjimus. Raštingų ir šalies interesus atitinkančių sprendimų pirmiausia turime reikalauti iš savo politikų.

Esame labiausiai proeuropietiški, tačiau europietiskumą suprantame vis dar tik kaip finansinę naudą, o ne kaip vertybes ir atsakomybę. Ir Europos būdų dar nepriimame kaip savo. Dabar kaip niekada svarbu išlaikyti įsitvirtinimo Europos Sąjungoje ir NATO kryptį. To tikiosi iš būsimos Vyriausybės.

Ieškodami geriausių sprendimų žmonių saugumui, užsitikrinome Europos Sąjungos ir tarptautinės bendruomenės pasitikėjimą ir paramą energetikos, finansų ir gynybos srityse. NATO sąjungininkai mus išgirdo Velse, Berlyne ir Vašingtone, tikime, supras ir Varšuvoje. Aljanso vadovaitė Vilniuje, Vokietijos indėlis formuojant priešakinį batalioną Lietuvoje, rotuojamos JAV pajėgos – tai papildomos garantijos mūsų visų saugumui.

Šaliai nedelsiant būtina ir toliau gerinti migracijos politiką, atliepanti ne tik pasaulinės krizės ypatumus, bet ir trūkumų darbo rinkoje. Kelrodžio reikia ir mūsų žmonėms, ieškantiems kelio namo. Užsienio reikalų ministerijos apklausa parodė, kad 40 procentų sveltur gyvenančių lietuvių domisi grįžimo į Tėvynę galimybe.

Mielieji, tik reikalaujame skaidrumo ir profesionalumo, kantriai eidami apsišalymo keliu, užtikrinsime, kad valstybės valdymas būtų patikimose rankose.

Išsikuopti visas kertes užtrunka, tačiau tai – neišvengiama būtinybė. Į dienos šviesą teisėsaugos traukiami nešvarūs pinigai ir sandėriai – sukrėtimas, bet tai nuoseklaus valymosi nuo korupcijos ir oligarchinės savivalės dalis. Atrodė, kad išsisukinėjimo nuo atsakomybės simboliu virtusi „juodosios buhalterijos“ byla taps nauju atskaitos tašku, kuriant skaidresnę politinę sistemą, suprantamą ženkle visoms politinėms jėgoms, kad neskaidri veikla mūsų šalyje nebus toleruojama. Kad su apvaginėjantiais savo valstybę Lietuvai – nepakeliui. Tačiau nostalgija senai partijų finansavimo tvarkai, mėginimai iš Baudžiaimo kodekso išbraukti nuostatą „prekyba poveikiu“ rodo, kaip politinė sistema įžūliai įsikibus senų įpročių. Kaip matome, teisėsauga su šitais „prekeiviais“ turi daug darbo, ypač dabar.

Imunitetas tampa figos lapeliu nes-

kaidrumui ir korupcijai pridengti. Aukščiausiu lygiu skambančios interpretacijos dėl parlamentarų teisinės neliečiamybės dar labiau kompromituoja politinę sistemą.

Vaduodamiesi iš „vijūnelės dvaro“ ir „drambliaus pirkimo“, švogerių ir žentų tradicijų, kur savi-saviems interesas yra aukščiau už valstybinį; kur nomenklatūrinė privilegija yra priedas prie posto, o ne korupcijos apraiška; kur dalyti „zadanijas“ telefonu galima net teisėjams ar redaktoriams, kur prekyba poveikiu – kasdienybė, darome teisingą, sveiką ir lemtingą posūkį.

Pasuktume dar greičiau: jeigu už korupcinius nusikaltimus būtų taikomos atgrasančios ir žalą atperkančios baudos, o ne vidutiniškai 8 procentai nuo maksimalios. Jeigu Vyriausioji tarnybinės etikos komisija (VTEK) taptų politinės sistemos moralės sergėtoja, o ne susitepusių balintoja. Jeigu būtų depolitizuota Vyriausioji rinkimų komisija. Nes dabar pagal valdančiųjų supratimą politikams yra likusi tik teisinė atsakomybė.

Įstatymo viršenybė ir jokių interesų nesaistomas teisingumas – piliečių ir valstybės tarpusavio pasitikėjimo pagrindas. Užuo jį stiprinusios, partijos, patekusios į teisėsaugos akiratį, inicijuoja teismų sprendimų peržiūrą Seimo pseudokomisijose. O Parlamentinė teisėsaugos institucijų kontrolė apsiriboja tik kasmetiniais pasiūlymais keisti generalinio prokuroro skyrimo tvarką. Su Konstitucija ir elementaria teisine logika prasilenkiančias iniciatyvas galiausiai stabdo Konstitucinis Teismas.

Situaciją iš esmės gali pakeisti aktyvūs ir sąžiningi rinkėjai. Negali būti jokios išlygos eiti ar neiti balsuoti. Neleiskime pirktai balsais išsigimti politinei sistemai. Iš anksto reikalaujame tiesių atsakymų ir pasirengimo kokybiškai valdyti valstybę.

Ne veltui Pasaulinė žiniasklaidos laisvės diena šiemet buvo skirta būtent teisei gauti informaciją. Tačiau Lietuvoje matėme mėginimus atriboti visuomenę nuo informacijos iš uždarų teismo posėdžių, o skiriant į atsakingas pareigas neleisti remtis kriminalinės žvalgybos duomenimis. Paprasčiau tariant, apie tuos, kurie nori valdyti valstybę, – jokios neigiamos žinios! Tai – noras valdyti bet kokia kaina ir tiesus kelias į valstybės valdymo kriminalizavimą.

Prieš bandymus užčiaupti žiniasklaidą solidarariai sukilusi ketvirtoji valdžia apgynė žodžio laisvę. Tačiau žiniasklaidos laisvės tyrime Lietuva vis dėlto smuktelėjo per 4 vietas dėl pernelyg didelio sutartėjimo su politikais ir verslu. Užkirtus kelią partijoms tiesiogiai turėti ir valdyti žiniasklaidos priemones, randama aplinkinių kelių manipuluoti informacija. Tačiau žmonės nori žinoti tiesą.

Mielieji, sutvirtinimo šiandien reikia ne tik slenkančiam Gedimino kalnui, bet ir valstybės pamatams ir žmonių pasitikėjimui Lietuva. Valstybės architektus ir vedlius išsirenkame patys.

Ačiū visiems, kurie be jokių išlygų tikite savo Tėvyne.“

Parengė Gintaras MARKEVIČIUS

„Aktyvi“ sovietų saugumo veikla tarp lietuvių karo pabėgėlių

(atkelta iš 2 psl.)

Visų P. Kubiliūno pagrobimo detalių greičiausiai jau niekada nebus lemta sužinoti, bet galima tvirtinti, kad saugumas atkakliai siekė savo užsibrėžto tikslo. Jau iš pirmo 1945 metų birželį saugumo užverbuoto agento „Labora“ ir suimtujų asmenų stengiasi sužinoti, kur apsistojęs generolas. Sužinota, kad su kitais tarėjais jis išvažiavo iš Meklenburgo Hamburgo kryptimi. Pasitraukęs į Vokietiją, P. Kubiliūnas aktyviai nesireiškė visuomeninėje veikloje, tą perdavė saugumo agentūra. Anot sovietinių šaltinių jis užėmė tik Noimünsterio lietuvių komiteto pirmininko pavaduotojo pareigas. Bet karo metu darbai užkliuvo sovietų institucijoms, ypač saugumui. Generolo pagrobimo operacijoje dalyvavo ne tik LSSR NKGB Berlyno operatyvinė grupė, bet ir pagalbą buvę pasitelkti sovietų karo belaisviai, oficialiai dirbę repatriacijos komisijoje. Operatyvinės grupės vadovas Aleksandras Slavinas net mini talkinusių anglų armijos kariškį. Svarbiausią vaidmenį atliko P. Kubiliūno pažįstamas žmogus (A. Slavino versija), t. y. agentas „Sedmoj“, nors šaltiniai tokios pažinties nepatvirtina. Šis asmuo galėjo būti pažįstamas tik su generolo adjutantu, kartu kalėjusiu 1940 metais.

Remiantis A. Slavino atsiminimais, P. Kubiliūnas neva susigundęs agento atvežtomis brangenybėmis iš Lietuvos. Važiudamas jų pasiimti, pateko į saugumiečių pasalą. Įvykio dalyvis taip rašė: „Kubiliūnas atvyko į Vokietijos tarybinę okupacinę zoną ne tam, kad duotų vadovaujančių nurodymų kovai prieš Tarybų valdžią, bet gauti savo prisiplėšto turto dalį“. Patikimesni šaltiniai nurodo, kad buvęs generalinis tarėjas išvilotas iš namų neva tvarkyti reikalų, o kelyje pagrobtas ir slapta pervežtas į sovietų okupacinę zoną. Iš anksto buvo numatyti du scenarijai, jį grobti jo paties namuose arba išsivilioti iš ten. Veikta pagal bylą, pavadintą „Mikado“. Dokumentuose nurodyta P. Kubiliūno arešto data – 1946 metų vasario 23 diena, nors pats veiksmas atliktas gerokai anksčiau. Iš pradžių suimtas P. Kubiliūnas atvežtas į Vilnių, o vėliau perkeltas į Maskvą, kur 1946 metų liepos 25 dieną karo teismo kolegijos, pirmininkaujamos Vasilijaus Ulricho, nuteistas mirties bausme. Atsižvelgiant į teismo proceso vietą, galima daryti prielaidą, jog iš pat pradžių operaciją tiesiogiai kontroliavo (iš dalies planavo) Maskvos centriniai organai. Svarbi įvykio detalė – visa operacija buvo vykdoma ypač slapta. Ilgai sovietų valdžia neprisipažino prisidėjusi prie P. Kubiliūno pagrobimo. Lietuvių išvežimams tai nebuvo jokia paslaptis, net jų išleistoje enciklopedijoje aiškiai rašoma: „Bolševikų pagrobtas ir išvežtas iš namų“. Tik sovietiniai oficialūs šaltiniai to nepatvirtindavo. Lietuvoje išleistoje enciklopedijoje rašyta, kad „1945 pabaigoje V. Vokietijoje dingo be žinios“. Apie pagrobimą ir tolimesnę likimą nepranešta net P. Kubiliūno giminėms. Į sesers, gyvenusios JAV, užklausa – atsakyta, jog saugumo organams jo buvimo vieta nežinoma. P. Kubiliūnas pagrobtas slapta,

todėl tiesa nesakyta. Tik 20 amžiaus aštuntame dešimtmetyje buvo viešai pripažinta laikraštyje „Tiesa“. P. Kubiliūno pagrobimas tapo vienintele sėkminga tokio pobūdžio operacija, nors bandymų būta daugiau.

Į sovietinių specialiųjų tarnybų akiratį buvo patekęs gen. P. Plechavičius, garsėjęs savo antikomunistine veikla dar nuo 1919 metų. Jį taip pat planuota pagrobti. Saugumui dirbęs agentas „Tuvim“ tariamuose prisiminimuose aprašo savo ketinimus alkoholiu apsaugusį generolą pervežti į sovietinę okupacinę zoną Vokietijoje. Neaišku, ar toks įvykių scenarijus buvo iš tikrųjų planuojamas, ar tai vien tik tariamų prisiminimų autoriaus vėlesnės vaizduotės rezultatas. Kad agentas „Tuvim“ dirbo „tyrinėjant“ P. Plechavičių, patvirtina dokumentai. Autorius, pasirašęs J. Jakaičio (iš tikrųjų buvęs KGB darbuotojas Ivan Golovinov) slapyvardžiu, taip pat trumpai užsimena apie saugumo organizuotą pagrobimo operaciją, kurią sužlugdė atsitiktinumas. Šiais sovietinių šaltinių liudijimais tikėjo lietuvių išvežimo autoriai, matyt, neturėję jokių kitokių duomenų apie įvykį. P. Plechavičius agentūrinėje paieškos byloje nėra duomenų apie planuojamą pagrobimą. Bet pati byla pasižymi palyginti labai smulkmeniškumu P. Plechavičiaus gyvenimo Vokietijoje aprašymu. Saugumo organai stengėsi sužinoti, ką generolas veikia, su kuo bendrauja, kur ir su kuo konkrečiai gyvena. Ypač tikslios žinios apie gyvenamąją vietą ir ketinimus ją keisti buvo gaunamos 1949 metais. Ir anksčiau, tai yra 1945 metais stebėtas generolo namas, bet iš „Tuvim“ sužinota, kad subjektas persikėlė gyventi į Uchtę. Tuomet planuota pagrobti, bet persikėlimas gyventi kitur sumaišė čekistų planus. Agentas „Tuvim“ turėjo konkrečiau išsiaiškinti situaciją, išfiltruoti į generolo aplinką. Pagal jo pateiktą informaciją, turėjo būti rengiamas antras bandymas pagrobti. 1949 metais planuojamoje P. Plechavičiaus pagrobimo operacijoje turėjo dalyvauti MGB agentai ir buvę sovietų karo belaisviai (byla „Gusar“). Bet tuo metu slapto veikimo sąlygos Vakarų Vokietijoje pasunkėjo paastrėjus Vakarų ir Rytų konfrontacijai. „Tuvim“ pranešė, kad Uchtės DP likviduota, pabėgėliai perkelti kitur. Kad P. Plechavičius persikėlęs gyventi į JAV, sužinota iš emigracinės spaudos.

Įvairiais pažadais prisivilioti ar prikalbinti grįžti į Lietuvą buvo bandoma gen. S. Raštiki (objektas „Mudryj“, liet. k. „Protingas“). Užverbuoti ir priversti sugrįžti į Lietuvą bandyta du kartus 1946 ir 1947 metais. Šiuo reikalu jo namuose lankėsi trys sovietų saugumo agentai. Pirmą kartą pas jį buvo atėję „Sedmoj“ ir „Aleksas“, vėliau – tas pats minėtas „Sedmoj“ ir „Viktoras“ (buvęs Lietuvos kariuomenės pulkininkas). Įvykių dalyvių atsiminimai ir dokumentai parodo, kad visi pasiuntiniai užduoties neįvykdė. Jau pirmojo susitikimo metu (1946 metų rugpjūčio 31 dieną) generolas suprato, kad atvykęs – „bolševikų siūstas žmogus“. Todėl ir kitų susitikimų metu elgėsi atsargiai. KGB raštuose teigiama, kad S.

Sveikiname

Garbingo 95-ojo jubiliejaus proga nuoširdžiai sveikiname mylimą tėvelį, senelį ir prosenelį **Bronių TALAIKĮ**.

Linkime geros nuotaikos, stiprios sveikatos ir Dievo palaimos.

Dukros, žentas, anūkės su šeimomis ir proanūkiai

Gerbiamoji **Terese ŪKSIENE**,

Nuoširdžiai sveikiname Jus garbingo 85-ojo jubiliejaus proga!

Išskirtinį Jūsų talentą suburti bendraminčius prasmingai veiklai, įamžinant Lietuvos pasipriešinimo istoriją, pažįstame iš darbų. Jūsų darbai ir kūryba išsiskiria ypatinga pagarba mūsų tautos istorijai.

Dėkojame už ilgametę veiklą LPKTS Šilalės filialo valdybos pirmininkės pareigose, už paminkliniuose kryžiuose, atminimo lentose, atsiminimo knygos iš užmaršties prikeltus Lietuvos laisvės kovų didvyrius, rėmėjus, politinius kalinius ir tremtinius. Garbingos sukakties proga linkime ilgiausių metų, stiprios sveikatos ir naujų kūrybinių idėjų.

LPKTS Šilalės filialas

Garbingo jubiliejaus proga sveikiname buvusius tremtinius:

Marytę SEMSIENĘ – 70-ojo,

Janiną BACHOVIENĘ – 65-ojo.

Linkime stiprios sveikatos ir Dievo palaimos.

LPKTS Varėnos filialas

Raštikis sutiko kontaktuoti su sovietų valdžia, bet verbavimas nebaigtas. Reikia akcentuoti, kad sovietų saugumas turėjo asmeninio poveikio priemonių prieš S. Raštiki, būtent jo dukteris, kurių laiką ir nuotrauką perdavė tėvui minėti asmenys. Bet generolas nesusiviliavo. Anot S. Raštikio, „patys „svečiai“ jų kalbos ir siūlymai buvo labai nemalonūs ir pavojingi“. Todėl reakcija į jų pažadus buvo adekvati. Be rezultatų baigėsi ir antrasis vizitas: nepaveikė sugrįžti nė susitikimo metu perduoti J. Paleckio ir gen. Vinco Vitkausko laišukai. Pirmojo pareigūno laiške S. Raštikis įvardytas, kaip didelis savo tautos patriotas. Įvykiuose, susijusiuose su S. Raštikiu, lieka neaiški 1947 metais Vakarų Vokietijoje vietos valdžios sulaukyto Simo Pečiulionio veiklos istorija. Per tardymą sulaukytas prisipažino, kad buvo užverbuotas NKVD S. Raštikiui ir plk. Andriušaičiui nužudyti. Pats S. Raštikis abejojo šios istorijos patikimumu. Jai paneigti arba patvirtinti trūksta duomenų, sulaukytojo parodymai irgi kelia daug abejonių. Nors truputį susipažinus su sovietų saugumo veikimo specifika, galima manyti, kad suimtojo asmens pateikti faktai mažai tikėtini. Vertėtų aiškintis, kokiais tikslais vadovaudamasis sulaukytasis S. Pečiulionis pasakojo šią istoriją. Tokių tikslų išaiškinimas praktiškai neįmanomas. Greičiausiai tai tik dar vienas gandas sklindęs tarp pabėgėlių Vakarų Vokietijoje.

Į sovietų saugumo akiratį buvo pakliuvę ir kiti žymūs asmenys, bet neišliko patikimų, dokumentais paremtų įrodymų apie planuojamą atskirų emigracijos veikėjų pagrobimą ar viliojimą grįžti į Lietuvą. Nagrinėjimo vertas klausimas – pačių emigrantų reakcija į šias saugumo operacijas, kurių negalima buvo nuslėpti. NKGB (MGB) dokumentuose užfiksuota faktų apie kai kurių asmenų reakciją į galimus jų pagrobimus ar išdavimus SSRS teisėsaukščiui, pagal saugumo duomenis, vokiečių okupacijos metų generalinio tarėjo padėjėjas J. Pyragius, pasitraukęs į Vokietiją, gyveno DP stovykloje nuosavame namelyje 8 kilometrai nuo Olandijos sienos. Gyveno uždara gyvenimą, nes bijojo būti išduotas SSRS. Gyveno šalies pasienyje, kad ga-

lėtų pasislėpti Olandijoje. Arba buvęs Kauno miesto komendantas plk. Jurgis Bobelis, slapstydamasis nuo sovietų saugumo, gyveno pasivadinęs Aleksandro Girėno pavarde ir pakeitęs išvaizdą: užsiaugino ūsus, nešiojo akinius. Skirtingai nuo jų, VLIK pirmininkas Mykolas Krupavičius abejingai reagavo į galimą savo pagrobimą. Įspėtas apie tai, manė, kad nuo to apsisaugoti neįmanoma. Tokie nevienodo elgesio pavyzdžiai rodo, kad reakcijos galėjo būti įvairios. Gandai apie sovietų organizuotus žmonių pagrobimus sklindė visur. Pavyzdžiui, 1946 metais spaudoje skelbta, kad Prancūzijoje pagrobti du lietuviai darbininkai Vladas Januška ir Alfonsas Sirtautas, ir leidžiama suprasti, kad tai padarė „enkavedistai“. Dėl ko ir kas konkrečiai pagrobė vyrus, kam „enkavedistams“ prireikė dviejų eilinių darbininkų, nepasakyta. Todėl tai labiau primena sensacingą spaudos publikaciją, nei tikrų faktų aprašymą.

MGB „aktyvioms akcijoms“ galima priskirti dokumentų grobimus iš karo pabėgėlių įstaigų. Tokios rūšies veiklą 1950 metais pradėjo agentas „Donbasov“ (buvęs Lietuvos kriminalinės policijos tarnautojas, užverbuotas dar 1940 metais, o 1946 metais išsiųstas darbui į Vokietiją). Tada, prieš išvykdamas į SSRS, jis pavogė ir pervežė į Rytų Berlyną 37 tūkstančių lietuvių emigrantų sąrašą ir kitus vertingus dokumentus iš DP stovyklos. Tiesa, „tokia veikla“, siekiant gauti kuo daugiau informacijos apie užsienio lietuvių, intensyviau praktikuota šeštajame dešimtmetyje.

Ko savo „aktyviais veiksmais“ siekė NKGB (MGB)? Pirmiausia siekta patraukti baudžiamojon atsakomybėn sistemai neįtikėjusius asmenis. Antra, norėta suformuoti viešąją nuomonę, kad sovietų pusei pasiekiami visi asmenys, nesvarbu, kur jie besislapstyti. Tikslas – demoralizuoti lietuvių emigraciją. Saugumo organizuotos žmonių grobimo akcijos neišsiplėtojo. Jos turėjo tik momentinį efektą, be didelių pasekmių tolesniam emigracijos gyvenimui. Tik kai kuriems emigrantams, patyrusiems saugumo persekiojimus 1940–1941 metais, galėjo kilti baimės ir savisaugos jausmas.

Dr. Darius JUODIS

1941-ųjų birželio 14-osios trėmimą prisimenant

Mokytojas, šaulys, politinis kalinys Vladas Balsys

Birželio 10 dieną sukako 130 metų, kai Raseinių apskrities Betygalos valsčiaus Ugionių bažnytkaimyje Baltramiejaus ir Paulinos (Utkevičiūtės) Balsių šeimoje gimė tarpukario Lietuvos nusipelnęs pedagogas, šaulys, ilgameitis Tautininkų sąjungos narys, Krasnojarsko lagerio kankinys Vladas Balsys. Šeimoje augo brolis Antanas ir keturios seserys: Mikalina, Stanislava, Kazimiera ir Jadvyga. Tėvai turėjo 10 ha žemės ir ūkininkavo. Vaikai, augdami religingoje šeimoje, buvo geri, nuoširdūs ir darbštūs – padėdavo tėvams ūkininkauti. Vlado tėvas daugiau kaip 30 metų dirbo zakristijonu Ugionių bažnyčioje, kur vargonininkas atkreipė dėmesį, kad jaunas Vladas labai muzikalus, išmokė jį suprasti natas ir groti vargonais. Mažasis Vladas nuo pat vaikystės mėgo knygas, labai dažnai skaitydamas su knyga ir užmigdavo. Pradžios mokyklą jis baigė Ugioniuose. Kadangi tuomet lietuviška spauda dar buvo uždrausta, pamokos vykdavo rusų kalba.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, visa šeima 1915 metais pasitraukė į Rusijos gilumą, į Minską, kur gyveno iki 1918 metų. Paskelbus Lietuvos Nepriklausomybę, Balsiai sugrįžo į karo nuniokotą savo ūkį. Tėvai greitai atkūrė jį, pasistatė naują dviejų galų namą – viename iš jų buvo įsteigta mokykla.

Vlodo neviliojo ūkininkavimas, ir jis visa širdimi troško mokytis. 1919 metais baigė trijų mėnesių mokytojų kursą ir įgijo teisę dirbti mokytoju. Mokytojaudamas baigė du mokytojų seminarijos kursus ir neakivaizdiniu būdu tobulinosi specializuotuose kursuose. Kursuose susipažino su savo būsimąja žmona Ona Masiliūnaite iš Skėmių kaimo Baisogalos valsčiaus ir susituokė 1921 metais. Tais pačiais metais Vladas ir Ona Balsiai pradėjo dirbti senojoje Jovainių pradžios mokykloje. Vladas buvo mokyklos vedėjas ir atsakingas už mokyklą steigimą Jovainių valsčiaus kaimuose. Jo iniciatyva mokyklos buvo įsteigtos atokiausiuose valsčiaus kampeliuose: Angiriuose, Svičiuose, Pilsupiuose, Kunioniuose, Šingaliuose, Karūnavoje, Šaravuose, Rušiniuose. Tai buvo pirmieji mokslo šviesos spindulėliai Lietuvos kaimuose. Tais laikais Lietuvos kaimas buvo beveik beraštis (tokia buvo 120 metų trukusi Rusijos caro valdymo politika), todėl Lietuvos inteligentijos tikslas buvo pasiekti nuošaliausius mūsų krašto kampelius. Pagrindiniai nepriklausomos Lietuvos švietėjai kaime buvo mokytojai, kunigai, įstaigų tarnautojai ir Lietuvos karininkai. Tačiau pagrindinį darbą atliko mokytojai. Jie buvo gerbiami ir turėjo didelį autoritetą. Turėdamas organizacinių ir muzikinių sugebėjimų, Vladas Balsys mokykloje vadovavo vaikų chorui, gerai skambino fortepijonu, grojo fisharmonija, gitara, balalaika, o miestelio orkestre pūsdaavo triūbą. Laisvalaikiu mielai vargonuodavo Jovainių bažnyčioje, o reikalui esant, pavaduodavo ir patį vargoni-

ninką J. Bujanauską.

Vladas Balsys buvo energingas, kupinas naujų idėjų, atsidavęs Lietuvai žmogus. Niekada nesiekė sau naudos, visas jėgas atiduodavo žmonėms. Dažnai po pamokų prie jo darbo kabineto išsirikiuodavo miestelio ir aplinkinių kaimų gyventojų eilutė, kurie kreipdavosi į jį įvairiais reikalais: parašyti reikiamą raštą, perskaityti ar išversti laišką, gauti patarimą. Autoritetą tarp gyventojų ir mokinių jis pelnė tik savo nepaprastu darbštumu, pareigingumu ir teisingumu. Jis buvo labai paprastas, reiklus sau ir kitiems, nemėgo apsileidimo, pasipūtimo ir miesčioniškumo. Be jo neapsieidavo vietos šaulių, jaunaliuvių, tautininkų, pavasarininkų renginiai ir iškilmės. Jo ir žmonos Onos pastangomis Jovainiuose buvo pastatyti ir vietos gyventojams parodyti spektakliai „Kęstučio mirtis“, „Vytautas“ ir „Motina“, kuriuose vaidino vietos šauliai.

Vladas Balsys buvo labai aktyvus ir visuomeninėje veikloje. 1924–1932 metais V. Balsys buvo Jovainių šaulių būrio vadas. 1928 metais aktyviai įsijungė į Tautininkų sąjungos veiklą. 1936–1938 metais – Lietuvos tautininkų sąjungos Jovainių apylinkės pirmininkas. 1937–1940 metais – Lietuvos mokytojų sąjungos Jovainių skyriaus valdybos pirmininkas. 1937 metais pradžios mokyklą inspektorius J. Bertušius pavedė V. Balsiui vadovauti Jovainių apylinkės tautinės jaunimo sąjungos „Jaunoji Lietuva“ darbui. Nors Vladas nebuvo šios sąjungos narys, jis noriai ėmėsi ir šio darbo. Jovainių apylinkėje tada veikė keturi jaunaliuvių skyriai, kuriuose buvo 35 nariai. Bendraudamas su jaunimu, V. Balsys juos mokė būti dorais, sąžiningais, mylėti Tėvynę, visur ir visada gerbti lietuvių vardą. Netrukus jo veiklos dėka, jaunaliuvių skyrių ir narių skaičius smarkiai išaugo. Taip pat noriai ir visokeriopai padėdavo ateitininkams ir skautams, ruošiant sueigas, stovyklas ir renginius, kuriuose dažnai ir pats dalyvaudavo.

1936 metais Jovainių centre buvo pradėta statyti nauja dviejų aukštų mūrinė mokykla. Visi organizaciniai statybos darbai užgulė ant V. Balsio pečių, kuris dėjo visas pastangas kuo greičiau pastatyti mokyklą. Ne kartą teko varstyti įvairių žinybų duris dėl statymo darbų, po pamokų pats stodavo prie darbo, be miego praleista ne viena naktis... 1937 metais mokykla buvo atidaryta ir pašventinta. Į naują pastatą, kurio antrajame aukšte buvo įrengti du butai mokytojams, persikėlė ir Vladas su žmona. Šioje mokykloje buvo jau šeši skyriai, tad padaugėjo ir mokytojų.

Persikėlusį į naują mokyklą, Ona Balsienė nutraukė mokytojos darbą, nes namai nuolat buvo pilni svečių. Atvykdavo įvairių partijų ir visuomeninių organizacijų vadovai, mokyklą inspektoriai, valstybinių įstaigų atstovai. Balsių bute nuolat vykdavo ir oficialūs priėmimai ir pietūs. Kuomet į Jovainius atvyko Lietuvos Respublikos Prezi-

dentas Antanas Smetona, visam priėmimo pasiruošimui daug talkino Vladas Balsys ir jo žmona Ona, kuri buvo aktyvi visuomenininkė – Šaulių sąjungos narė, mokinių būrelių vadovė, meninių pasirodymų režisierė ir šokių mokytoja.

1940 metais birželio 15 dieną Sovietų sąjungai okupavus Lietuvą, mokyklos gavo naujus nurodymus, kaip reikia tvarkytis prie naujos sovietinės valdžios. Formavosi nauja, mums svetima kultūra ir ideologija. 1940 metų liepą buvo sušauktas Lietuvos mokytojų suvažiavimas, kuriame dalyvavo ir Balsiai. Naujųjų vadovų kalbose buvo niekinama buvusi Lietuvos valdžia, ideologija, buvęs „buržuazinis“ gyvenimas. Kalbose buvo liaupsinama sovietinė santvarka, Koministų partija ir jos vadas „draugas Stalinas“. Antrąją suvažiavimo dieną darbas baigėsi Internacionalu, kurio žodžių daugiau kaip pusė suvažiavimo dalyvių nemokėjo. Sugiedoję Internacionalą, mokytojai tuoj pat stovėdami sugiedojo ir dr. V. Kudirkos „Tautiška giesmė“, taip išreikšdami savo požiūrį į valstybę, kartu kai kas pasirašė sau mirties nuosprendį.

1940 metų rudenį Balsiai buvo perkelti mokytojauti į Betygalos valsčiaus Kairių kaimą. Apsigyveno pas ūkininką Petrauską. Mokykla buvo ūkininko Šeinausko namo antrame gale, visi keturi skyriai tilpo viename kambaryje. V. Balsys, būdamas labai komunikabilus ir mėgstantis bendrauti, negalėjo vienas užsisklęsti kaime. Pradėjo ieškoti bendraminčių, susidraugavo su kitais mokytojais, ūkininkais, kunigu, Betygaloje – su vaistininku žydu, kuris, vėliau paaiškėjo, buvo užverbuotas sovietinio saugumo ir daug prisidėjo prie V. Balsio sekimo. Dirbdamas Kairiuose, V. Balsys organizavo moksleivių chorą, šokių kolektyvą, kuriam pats akomponavo. Baigiantis mokslo metams, buvo surengtas Betygalos valsčiaus mokyklų meno saviveiklos kolektyvų konkursas, kuris įvyko Raseiniuose. Mokyklos šokėjai užėmė pirmąją vietą.

Laikas buvo neramus, ir žmonės jau tėt nesuprantamus pasikeitimus. Kartą ūkininkas Petrauskas perspėjo V. Balsį, kad vakarais kažkas slampinėja po langais, nes darželyje matęs išpaustas pėdas. Mokytojas dažnai namo parsinešdavo pagrindinės literatūros, ant kurios viršelių grožėjosi Vytis ar Gedimino stulpai. Visa tai jis skaitydavo naktimis ir paaiškino, kad apie tai negalima sakyti. 1941 metų birželio 12 dieną Vladas su Ona lankėsi Ugioniuose pas tėvus. Leistas nuo kalno į tėvų sodybą reikėjo visai netoli bažnyčios šventoriaus. Šventoriuje pamatęs vaikščiojantį kunigą, sustojo pasikalbėti. Kunigas Vladą perspėjo, kad yra sekamas žydo – Betygalos vaistininko.

Išaušo birželio 14-oji. Klastinga Sovietų sąjungos vyriausybė pradėjo vykdyti savo kruopščiai paruoštą planą, kaip iš Lietuvos išvežti visą sąmoningiausią inteligentiją, darbščiausius ūkininkus, nagingiausius amatininkus, ak-

tyviausius visuomenininkus... – tūkstančius šeimų, kurių kūdikiai, vaikai, jaunuoliai, seneliai buvo laikomi sovietinės liaudies priešais. Sovietų valdžia gerai žinojo, kad nugalėti tautos dvasią, paversti užgrobtų žemių gyventojus vergais galės tik tuomet, kai patys šviesiausi ir tauriausi Lietuvos žmonės bus sunaikinti ar atskirti nuo tautos. Tad pirmiausiai į šią sovietinio naikinimo mašiną pateko valstybės vadovai, tautinių partijų ir visuomeninių organizacijų atstovai, mokytojai, karininkai, savanoriai, sumaniausi ir darbščiausi ūkininkai ir darbininkai.

Ankstų birželio 14-osios rytą į Balsių kambarį įsiveržė „politrukas“ ir du šautuvais ginkluoti enkavedistai. Kie-me, palei langus, šmirinėjo dar keli ginkluoti kareiviai. Prasidėjo tardymas, krata – ieškojo ginklų, draudžiamos literatūros. Nieko neradę, liepė ruoštis išvykti. Greitomis susiruošus, Balsiai buvo įsodinti į sunkvežimio kėbulą, kuriame jau sėdėjo keletas pasmerktųjų. Pliaupiant lietui ir visiškai šlapi, suimtieji buvo nuvežti į Viduklės geležinkelio stotį... Taip Vladas Balsys (Naujosios Vilnios geležinkelio stotyje vyrai buvo atskirti nuo žmonių ir vaikų) atsidūrė ypatingo režimo mirties lageryje Nr. 7 Rešotuose (Krasnojarsko lagerių valdybos Rešotų skyriaus 7-asis ypatingo režimo lageris (p.d. 235/5-7) – viena iš žiauriausių ir kruviniusių lietuviams vietų Sibire). Praėjus pusmečiui nuo atvežimo į lagerį, prasidėjo tardymai, kuriuos vykdė atsiųsti specialūs tardytojai. Ypač žiauriai tardė šaulius, policininkus ir Lietuvos kariuomenės karininkus ir karius, savanorius (jie 1919 metais sumušė ir išvijė iš Lietuvos bolševikų kariauną). Tie, kurie neprisipažindavo esą kalti, būdavo įvairiais būdais kankinami. Po tokių kankinimų nemažai kalinių mirė lagerio izoliatoriuje. Tardymai tęsėsi iki 1942 metų lapkričio. Nuosprendžiai buvo standartiniai: 3–5 metai – rusams, gudams, žydams, 8–10 metų arba mirties bausmė pagal 58-tą straipsnį už „tėvynės išdavimą“ – lietuviams. Vladiui Balsiui prokuroras prašė aukščiausios bausmės – mirties, bet „trojkos“ sprendimas buvo švelnesnis – tik 10 metų. Atėjus žiemai ir šalčiams, šiltesnių drabužių kaliniams neišdavė. Su vasariniais drabužiais ir bateliais kaliniai per gilų sniegą buvo varomi į katorgos darbus. Vladas Balsys nušalo kojas, kurioms pradėjo pūliuoti, atsivėrė negyjančios žaizdos. Teko vieną koją amputuoti. Sveikas ir energingas žmogus, nepraėjus nė metams lageryje, tapo invalidas. 1942 metų gegužės 13 dieną lagerio medicininė komisija pripažino Vladą nedarbingu ir paliko lagerio vidaus darbams. Taip sumažėjo ir maisto davynys. Parai gaudavo tik 300 gramų duonos ir litrą dvokiančio viralo. Pusbadžiu gyvendamas dar labiau nusilpo... Neatlaikęs bado ir ligų mokytojas, visuomenininkas, politinis kalinys Vladas Balsys 1945 metų balandžio 20 dieną mirė.

Paruošė Stasys IGNATAVIČIUS

Pabėgimas iš Mažeikių kalėjimo

Šiomet sukanka 70 metų nuo garsiojo kalinių pabėgimo iš Mažeikių kalėjimo

1940 metų birželio 14 dieną atėję sovietai jau spalį Lietuvoje įkūrė 12 NKVD vidaus kalėjimų, kuriuose kalėjo virš penkių tūkstančių politinių kalinių.

1945 metais enkavedistai kalėjimus įkūrė visose apskrityse. Daugelyje miestelių veikė pirminio sulaikymo kameros (KPZ) bei sribynai, kuriuose vyko pirminiai suimtųjų tardymai.

Mažeikių NKVD kalėjimas įsikūrė buvusioje areštinėje, Laisvės ir J. Jablonskio gatvių kampe, raudonų plytų pastate. (Vėliau ten buvo Mažeikių elektrinė.) 1945 metų birželio 24 dieną Mažeikių NKVD viršininkas Verikas raportuoja saugumo ministrui Bartašiūnui, kad kalėjimui saugoti paskirti šeši sribai ir keturi milicininkai: Kriščenavičius, Dargis, Tenteris ir Visockis, kalinius stebi gydytojas Krauskas, o kameros dezinfekuojamos kas penkios dienos.

1945 metų liepą iš 16-osios sovietinės lietuviškos divizijos buvo atrinkta tūkstantis buvusių karių dirbti NKVD sistemoje. 116 iš jų tapo kalėjimų prižiūrėtojais. Į Mažeikius prižiūrėtojais paskirti penki buvę kareiviai.

Kaip prisiminė Mažeikiuose kalėjęs Kazimieras Mikužis, prižiūrėtojais dirbotrysbroliai Pozdniakovai, strazdanotas raudonplaukis Dabrys, dar vadinas kiaušinvagiu, ir dabita Miknys, vėliau tapęs Akmenės milicijos viršininku. Po kiek laiko išprotėjęs jisai slankiodavo Mažeikių miesto gatvėmis.

Sargybos viršininkas buvo gražus vyras Gavrilovas iš Kalėnų kaimo.

Greitai saugumo kalėjimas buvo įrengtas Mažeikių savivaldybės pastato rūsyje ir pirmo aukšto dalyje.

Iš viso šešios kameros talpino 50 kalinių, kurie būdavo vedžiojami į tardymus MGB pastate J. Basanavičiaus gatvėje, priešais Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią. Po to per Šiaulių ir Vilniaus Lukiškių kalėjimus etapais jie buvo siunčiami į sovietinius lagerius Kazachstane, Mordovijoje, Vorkutoje, Norilske.

1946 metų vasarą su broliu grįžome iš žvejybos Ventos upėje. Išgirdome intensyvų šaudymą mieste, šūviai tolo durpyno link. Kitą dieną sužinojome – pabėgo kaliniai iš saugumo kalėjimo.

Apie pabėgimą Mažeikių MGB surašytame akte sakoma: „1946 metų birželio mėn. 3 dieną 20 valandą 45 minutes iš Mažeikių apskrities MGB vidaus kalėjimo kameros pabėgo

grupė asmenų: K.Žemalis, V.Bičkus, P.Jonušas, P.Repšys, A.Pušinskas, P.Bukauskas, K.Dacys, V.Paulauskas, A.Kesminas, A.Jablonskis, P.Bružas, V.Stonkus, S.Akavickas, A.Stanys, Ž.Ozolas, P.Senkus, K.Laktienė, B.Lukaitė“.

Pagal prižiūrėtojo Smirnovo žodžius, pabėgimo aplinkybės buvusios tokios: „20 valandą 40 minučių budintysis kamerų prižiūrėtojas seržantas Smirnovas, būdamas vienas, atidarė kameras Nr.2 ir pasiūlė kaliniams Akavickui ir Jablonskiui išnešti į kiemą išmatų rėčką, o prižiūrėtojas Smirnovas liko koridoriuje prie neužrakintos kameros. Išplovė rėčką, kaliniai grįžo. Matydamas, kad apsaugos daugiau nėra, kalinys Jablonskis griebė prižiūrėtoją už gerklės. Akavickas, Bružas ir kiti kaliniai surišo Smirnovą ir uždarė kameroje Nr. 2. Iš Smirnovo atėmė raktus, atrakino kameras Nr.1 ir paleido kalinius. Bėgliai iš budinčiojo kambario išnešė 4 automatus, šautuvą, naganą. Sugadinę telefono ryšį, išėjo iš kalėjimo kiemo ir trimis grupėmis išsiskirstė Laižuvos, Vieksnių, Tirkšlių kryptimis.

Išgirdusios triukšmą, kalinės moterys išlaužė savo kameros duris. Dvi kalinės pabėgo. Kalinė Bronė Girdvainytė atidarė kameros Nr. 2 duris ir išleido prižiūrėtoją Smirnovą, kuris, išbėgęs į gatvę, pranešė liaudies gynėjams, bet jie nesimė reikiamų priemonių padėti sugaudyti bėglius.“

1946 metų birželio 12 dieną LKP(b)CK biuras priėmė nutarimą Mažeikių apskrities skyriaus viršininką P. Samariną iš darbo atleisti, pareiškiant jam griežtą partinį paėikimą su įrašu.

Ne visi bėgo. Kameroje liko Aleksas Budžys, senyvo amžiaus žmogus, sirgęs astma. Įsiutę sribai su puodyne Budžiui perskėlė galvą. (A. Budžys gavo 10 m. lagerio ir mirė Karagandos lageryje.)

Kameroje pasiliko ir Barsyčių klebonas Kostas Šleinius. Jis po 3 mėnesių buvo paleistas, bet vėliau vis tiek atsidūrė Omsko lageryje.

Bronė Girdvainytė, gimusi 1923 metais, Laumių kaimo mokytoja, išleidusi prižiūrėtoją Smirnovą, pati nebėgo, bet bausmės neišvengė. Nuteista 10 metų, mirė Pečioros lageryje.

Justina Sadauskaitė, gimusi 1923 metais Rumšaičių kaime, išleista iš kameros, pavaikščiojo po turgavietę ir vėl grįžo į kameras. Nuteista 10 metų, kalėjo Magadane. Grį-

žusi gyveno Šilutėje.

Barbora Lukaitė, gimusi 1925 metais Vabalių kaime, atbėgo prie Ventos upės. Nemo-kėdama plaukti, pasislėpė po krūmu. Kitą dieną kareiviai su šunimis ją surado. Mušė, sulaužė kojas. Buvo nuteista, penkerius metus kalėjo Vorkutoje, Potmoje (Mordovijoje).

Pranas Senkus, gimęs 1901 metais, Renavo zakristijonas, po pabėgimo buvo greitai sugautas. Į Šiaulių kalėjimą atvežtas pamušta akimi, į ją revolverio rankena daužė karininkas. Pranas Senkus buvo nuteistas aštuoneriems metams lagerio.

Troškučių kaimo gyventojas Stasys Akavickas, gimęs 1923 metais, neilgai džiaugėsi laisve. MGB viršininko Veriko pranešime fiksuota, kad po susišaudymo, kurio metu žuvo sribas Bronius Letukas, Stasio Akavicko kūnas rastas prie tilto ties Račių kaimu.

Mokytojas Petras Bukauskas, Vaclovas Bičkus ir dar du vyrai, atbėgę prie Ventos upės, ją perplaukė. V. Bičkus plaukti nemokėjo, tai jį vyrai perplukdė. Vėliau jie įsijungė į partizanų Šleiterio būrį. P. Bukauskas tapo Ylakių kuopos vadu, slapyvardžiu „Šležas“. Jis ir dar keturi kovotojai 1947 metų rugsėjo 27 dieną žuvo prie Pragulbos upelio. Mosėdyje jiems pastatytas paminklas. A. Pušinskas iš Laumių kaimo legalizavosi 1947 metais.

Kazys Dacys vadovavo partizanų būriui Sedos ir Platelių apylinkėse. Susirgo ir mirė Jazdauskiškių kaime ir slapčia naktį buvo palaidotas Gegrėnų kaimo kapinėse. Jį palaidojo Valius Paulauskas-Margis, buvęs kelio darbininkas Barstyčiuose. Jis taip pat partizanavo ir žuvo 1952 metais Kervių kaime. A. Jablonskis vėl suimtas tik 1954 metais ir nuteistas aštuoneriems metams lagerio.

Vacys Stankus-Uosis, gimęs 1926 metais, pabėgęs partizanavo Latvijoje, buvo sužeistas. Vėl areštuotas Panevėžyje 1949 metais Igno Viskončio pavarde. Iš lagerio grįžęs gyveno Jelgavoje Latvijoje, ten ir mirė 1970 metais.

Antanas Stanys-Zelmuo – LLA Sedos kuopos skyrininkas. Pabėgęs dar su vienu kaliniu perplaukė Ventos upę. Užėję į ūkininko pirtelę išsidsiointi rūbų, pajuto kad yra supami kareivių. Abu išbėgo skirtingomis kryptimis. Draugą rusai sugavo, o Antaną vienos sodybos šeimininkai paslėpė, persekiojantiems kareiviams nurodę klaidingą kryptį.

A. Stanys įsijungė į Sedos

Buvę politiniai kaliniai, Mažeikių gimnazijos auklėtiniai, susitikę po 43 metų prie buvusio Mažeikių saugumo kalėjimo: Antanas Kazlauskas, Pranas Dargis, Romas Makauskas, Stefa Voraite-Čerkasienė, Steponas Voras, Valė Straupytė-Auksakienė, Albertas Ruginis, Sofija Šviesaitė, Antanas Žukas, Viktoras Degutis, Dionyzas Ruginis, Zelma Klemanaitė-Sebastijonienė, Juozas Satkus. 1992 metai

partizanų būrį. Kautynėse du kartus sužeistas. Žuvus draugams, likęs vienas slėpėsi pas Antaną Ruginį Mažeikių kaime. 1952 metais eilinės amnestijos metu legalizavosi. Dirbo melioracijos įstaigoje buhalteriu. Mirė 1996 metais Kaišiadoryse.

Pabėgti iš kalėjimo bandyta ir anksčiau, tačiau nesėkmingai. Mažeikių gyventojas Juozas Vaičiulis matė, kaip 1946 metų rugsėjo 21 dieną šokdamas per kalėjimo tvorą buvo nušautas Barstyčių kelių meistras, LLA štabo narys Jonas Paulauskas, gimęs 1923 metais.

Kalėjime žūdavo ir bėgti nebandę kaliniai. Kuršėnų MGB skundėsi saugumo ministrui, kad Mažeikių MGB suėmė Kruopių valsčiaus Rudausių kaimo gyventoją Stefą Butkutę ir ją 1948 metų gruodį užmušė.

1950 metais po šešių dienų aktyvaus tardymo kalinys Bronius Giedraitis Mažeikių kalėjimo kameroje iš skarelės pasidarė raištį ir pasikorė ant lango grotų.

1949 metų birželį, po penkių dienų praleistų saugumo būstinėje, patekau į Mažeikių kalėjimo 1-ąją kameras. Kameras pilna ir man vietos įsikurti beliko ant grindų šalia „paršos“. Kameroje radau mažeikiškius „Jaunųjų Lietuvos partizanų“ organizacijos narius Steponą Vorą, Romą Makauską ir Vytautą Buivydą, „Sakalų“ štabo vadą Antaną Čerkasą ir štabo narį Olesį Pundzių, po Purvių miško kautynių į nelaisvę patekusį Vyčio būrio partizaną Adomą Žukauską ir būrio ryšininkus bei rėmėjus Kazį Paulauską ir Stasį Kojelį.

Prižiūrėtojas per durų langelį padavė kirpimosi mašinėlę, ir vyrai man trumpai nukirpo plaukus. Dar patarė prie kameros sienų nesiliesti, po gultais nelįsti, dieną negulėti.

Nakčiai uždegdavo žibalinę lempą be stiklo, kuri labai rūkdavo. Nuo lempos suodžių sienos buvo juodos, o mums, kvėpuojantiems tokiu oru, po nosimi buvo juodi „ūsai“. Gulėjome kaip silkės ir ant šono vertėmės pagal komandą kartu.

Kameros sudėtis keitėsi. Kartą įmetė ruselį Vorobjovą – tikras žvirblis: mažas, išsipūtusiu nuo badavimo pilvu. Buvęs žvejybos laivo „Venta“ kapitonas. Pasigėrė jūreiviai uždegė laivą, o kapitonas kažkodėl atsidūrė mūsų kameroje. Neilgai tepabuvo.

Pabuvojo mūsų kameroje klierikas Napoleonas Morkūnas (grįžęs iš lagerių, jis vėliau kunigavo Švenčionių rajone), Jurbarko girininkas Albertas Krolis... kitų pavardės išdilo iš atminties. Vėliau čia pateko ir Vyčio būrio partizanas Algis Beleckas, po Purvinės mūšio išlikęs gyvas.

Kameroje sutikau Praną Bružą, kuris tą lemtingą 1946-ųjų birželio 3-iąją pabėgo iš kalėjimo. Pasakota, jog P. Bružas, užsimaukšlinęs kepurę, kad nesimatyty kirpta galva, pagal geležinkelio bėgius nesukbėdamas išėjo iš miesto. Visą laiką slapstėsi šalia namų, po kelerių metų išsidrąsinęs pareidavo ir į namus. 1949 metų gegužę pajuto, kad namas apsuptas kariuomenės...

Pat Pranas Bružas apie išsi-veržimą į laisvę pasakojo kiek kitaip: jie tiesiog prižiūrėtojo prašė pridėti cigaretę, tada per durų langelį sugriebė sargybinių už galvos ir, atėmę raktus, atsidarė kameros duris.

Iš tardymo eigos suprato, kad Praną paleis. Jis turėjo puodynę medaus. Prašėme, kad ją mums paliktų. P. Bružas nepatikėjo, kad bus paleistas, todėl medų išsinešė.

(keliamą į 7 psl.)

Šilalės krašto žmonių darbai Lietuvai

Paminklų statymas žuvusiems partizanams – tai mūsų istorijos įamžinimas. Ir apie pokarį reikia kalbėti, kol dar yra gyvų tometoliudininkų. Gražus to pavyzdys – LPKTS Šilalės filialo tremtiniai. Šį sekmadienį buvo pašventintas jau trečias paminklas Kęstučio apygardos Jūros būrio partizanams. Paminklas skirtas 1951 metais už Lietuvos laisvę žuvusiems partizanams Mečislovui Irtmonui-Žiogui, gimusiam 1920 metais, ir Petrui Kavaliauskui, gimusiam 1927 metais.

Šv. Mišios buvo aukojamos Didkiemio parapijos Šv. Angelų Sargų bažnyčioje. Dalyvavo Tauragės jaunieji skautai, Jurbarko šauliai, Klaipėdos jūrų šauliai su vėliavomis, LR Seimo narė, LPKTS tarybos pirmininkė Vincė Vaidevutė Margevičienė ir gausi aplinkinių seniūnijų bendruomenė. Paminklą atidengti buvo pakviesta buvusi ryšininkė Sofija Survilienė ir Didkiemio seniūnijos seniūnė Vilma Kasnauskienė.

Paminklą šventinęs Šilalės Šv. Pranciškaus Asyžiečio parapijos klebonas Algis Genutis džiaugėsi Šilalės filialo tremtinių aktyvumu įamžinant Laisvės kovotojų atminimą ir dėkojo už jų gerus darbus. „Galbūt buvo žmonių, kurie galvojo, kad apie šituos vyrus niekas nesužinos, bet taip nėra. Šis skaudus tė-

vynės paveldas yra gyvas mūsų širdyse. Netrukus minėsime Gedulo ir Vilties dieną. Nors ir skausmingus puslapius atverčiame, bet tegul daugiau būna vilties“, – kalbėjo klebonas A. Genutis.

Tylos minute pagerbus visų kovotojų, žuvusių už tėvynę, atminimą, prie paminklo padėta gėlių ir uždegta žvakučių. Trys garbės salvės – už Kęstučio apygardos partizanus, už Tėvynę ir už šio krašto gyventojus – sudrebino Pagramančio regioninį parką. Šiltus sveikinimo ir padėkos žodžius Šilalės tremtiniams ir ypač S. Survilienei už iniciatyvą ir paminklo partizanams finansavimą, seniūnei už renginio organizavimą išsakė Šilalės rajono meras Jonas Gudauskas ir LR Seimo narė V.V. Margevičienė. Pavadinusi buvusią ryšininkę Sofiją dvasios aristokrate, V.V. Margevičienė padovanojo jai knygą, vardadienio proga pasveikino Šilalės filialo narį Antaną Rašinską.

Šilalės rajono savivaldybės tarybos narė Loreta Kalnikaitė renginio pabaigoje nuoširdžiai padėkojo visiems: ir sve-

čiams, ir savivaldybės administracijos atstovams, ir savo krašto žmonėms, kad nepamiršo savo tautos didvyrių, kad gausiai dalyvavo šventėje. L. Kalnikaitė kartu su Seimo nare V.V. Margevičiene nuo Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos įteikė padėkos raštus Sofijai Survilienei, seniūnei V. Kasnauskienei, šauliui Petru Briedžiui, Bronėi Paulavičienei už geranoriškai skirtą žemės plotą Lietuvos partizanų žūties vietos įamžinimui ir kitiems. Gražiausios gėlės įteiktos ir ilgiausių metų linkėta gimtadienio proga S. Survilienei, PLKTS Šilalės filialo pirmininkei Teresei Ūksienei ir seniūnei V. Kasnauskienei. Susirinkusieji nesiskirstė ir dar galėjo pabendrauti ragaudami gardžią kareivišką košę ir gurkšnodami arbatą.

Audronė KAMINSKIENĖ

Pabėgimas iš Mažeikių kalėjimo

(atkelta iš 6 psl.)

Mums imponavo P. Bružo pasakojimas. Kameroje nuolat kūrėme pabėgimo planus. Mus kas 10 dienų varydavo į pirtį, kuri buvo įrengta buvusiam gimnazijos bažnytėlės sargo namelyje. Iš ten pavyko parsinešti vieną metalinį kablį, ant kurių kabindavo mūsų rūbus dezinfekuoti (kaitinti). Ištyrinėję sienas pastebėjome, kad vidinės sienos vienoje vietoje yra ventiliacinė tuštuma. Ties ta tuštuma po gultais pradėjome gremžti sieną su kabliu, o tinko gabalus varyti į žiurkių urvus.

Vieną sekmadienį sumos metu, kai visi kameroje susėdė meldėmės, sargybiniš pro durų akutę pastebėjo, kad vieno kalinio trūksta. Po kelių minučių išgirdom koridoriumi atbėgančių sargybinių žingsnius. Po gultais sieną gremžęs V. Buivydas spėjo kablį įkišti į

žiurkių urvą ir išlįsti iš po gultų. Su trenksmu atsidarė durys ir automatų vamzdžiai sužiuro į mus. Apspardyti, pakeltomis rankomis buvome išvaryti į kieme buvusį pasivaikščiavimo aptvarą. V. Buivydas buvo nuvestas į „dežurką“ tardyti, pasakui tardė kameros seniūną A. Čerkasą. Už ruošimąsi bėgti visa kamera buvome nubausta septynioms paroms griežto karcerio, bausmę atliekant kameroje. Atimti visi viršutiniai drabužiai ir maistas. Miegą sutrumpino dviem valandomis. Nors ir vasara, bet naktį būdavo šalta. Iš ryto atmatuoja 11 puodelių vandens ir paduoda 11 gabalėlių po 200 gramų šlapios forminės duonos. Sriubos samty gausime tik po trijų dienų. Mes neprisipažinome, kad griovėme sieną, paskelbėme bado streiką, vandens ir duonos atsisakėme. Atėjęs viršininkas pagrasino.

Taip praėjo trys dienos. Ketvirtos dienos rytą vienas pagyvenęs žmogelis ryžtingai pakilo nuo gultų ir pasakė: „Jei nenorit, nevalgykit, aš vienas suvalgysiu“.

Taip ir baigėsi mūsų bado streikas. Kai po septynių dienų išvedė į pasivaikščiavimą, ėjome ramstydami sienas. Grįžę į kameras, radome sumestus mūsų drabužius ir mūsų nuosavo maisto likučius, kas liko po prižiūrėtojų ir žiurkių patikrinimo. Karcerio metu vakare labai norėdavome miego, bet sargyba šaukdavo, kad sėdėdami nesnaustume. Keletą vakarų į kameras leido kažkokias migdančias dujas, ir mus ypatingai ėmė miegas.

Apie Tėvynės patriotų laužytus likimus mena Atminimo lenta, pritvirtinta ant Mažeikių savivaldybės pastato, buvusio kalėjimo.

Albertas RUGINIS

Užjaučiame

Mirus buvusiai tremtinei Zofijai Piragienei, nuoširdžiai užjaučiame artimuosius.

LPKTS Lentvario filialas

Skelbimai

Kviečiame prisidėti prie iniciatyvos „Lietuva prisimena Birželio 14-ąją“, skirtos sovietų trėmimo iš Lietuvos aukoms atminti, – pasidalyti savo atsiminimais apie 1941 metų birželio 14-ąją prasidėjusius (ir vėlesnius) sovietų valdžios vykdytus trėmimus. Tai gali būti žmonių, daiktų nuotraukos iš Sibiro, piešiniai, dokumentai, istorijos ar tiesiog Jūsų mintys. Pasidalydami savo prisiminimais padėsite Lietuvai nepamiršti!

Laiškų su nuotraukomis ir kelių sakinių su istorijomis, vardais ir pavardėmis, datomis lauksime el. paštu: lithuanianmembers@gmail.com visus metus. Ateinančiais metais tikimės išleisti atsiminimų knygą su visa atsiųsta arba „Facebook“ tinkle (www.facebook.com/lithuanianmembers) pasidalyta informacija.

Birželio 18 d. (šeštadienį) 11 val. Rumšiškių kultūros centre įvyks Lietuvos politinių kalinių bendrijos „Kolyma“ 28-asis suvažiavimas ir visuotinis narių susirinkimas.

Darbotvarkėje: šv. Mišios, metinė valdybos ataskaita, veiklos gairių aptarimas, valdybos rinkimai, bendra dalyvių popietė. Dalyvių registracija nuo 10 val.

Kviečiame dalyvauti visus Rusijos „Dalstoj“ sistemos lageruose (Kolymoje, Čiukčioje ir Jakutijoje) bei tremtyje buvusius žmones, taip pat jų šeimos narius, artimuosius, draugus.

Iš Kauno į suvažiavimą bus galima nemokamai nuvažiuoti specialiu autobusu, kuris išvyks 10 val. iš prekybos centro „Savas“ (Savanorių pr. 346) stovėjimo aikštelės. Papildoma informacija tel. (8 37) 316 347 Algirdas ir 8 676 62 983 Tadas bei interneto svetainėje www.kolyma.lt.

Birželio 21 d. (antradienį) 12 val. Kauno Panemunės senelių namuose (Kurtinių g. 1, susisiekimas autobusais 3, 27 ir 47) buvusius Igarkos tremtinius kviečiame į susitikimą su „Misija Sibiras 16“ organizatoriais. Kviečiame aktyviai dalyvauti, atsiųžti nuotraukas, turimą medžiagą, kurią organizatoriai galėtų panaudoti ekspedicijoje Igarkoje.

Pasiteirauti tel. (8 37) 345 469, 345 255, 8 698 77 278.

Birželio 25 d. (šeštadienį) 11.30 val. LPKTS Telšių filialas kviečia į 5-ąją Žemaičių buvusių tremtinių ir politinių kalinių sąskrydį „Laisvė – tai turtas“ prie legendinio Šatrijos kalno. **12 val.** bus aukojamos šv. Mišios. Po jų dalysimės mintimis, prisiminimais, bendra daina ir atsivežtomis vaisėmis.

Pasiteirauti tel. 8 650 60 632 (Aldona) ir 8 620 67 467 (Regina).

Birželio 27 d. (pirmadienį) 16 val. Kauno Kristaus Prisikėlimo bazilikos terasoje minėsime 1918 metų signatarus, gimusius birželio mėnesį: Jokūbą Šerną, Vladą Mironą, Joną Vailokaitį. Apie signatarus kalbės klebonas mons. Vytautas Grigaravičius, Kauno IX forto muziejaus ekskursijų vadovė, istorikė Jūratė Tarasevičiūtė, aktorė Alvyda Čepaitytė-Sipienė.

Renginio globėja - LR Seimo narė Vincė Vaidevutė Margevičienė.

Organizatoriai – Prisikėlimo parapijos bendruomenė, LPKTS Kauno filialas ir LPKTS.

Užsiprenumeruokite „Tremtinį“

Prenumerata priimama bet kuriame „Lietuvos pašto“, „Pay Post“ skyriuje, per „Lietuvos pašto“ laiškininką, paskambinus informacijos tel. 8 700 55 400, internetu www.prenumeruok.lt. Laikraštis išeina 4 kartus per mėnesį. Prenumeratos indeksas 0117. Kaina: **1 mėn. – 2,40, 3 mėn. – 7,19 Eur.**

ISSN 2029-509X

Tremtinys

Leidėjas Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga

www.lpks.lt

Redaktorė Jolita Navickienė
Redakcija: Audronė Kaminskienė, Vesta Milerienė
Maketavo Ignas Navickas

Adresas: Laisvės al. 39, 44309 Kaunas, tel. (8 37) 323 204
el. paštas: tremtinys.redakcija@gmail.com

Įmonės kodas 300032645
Ats. sąsk. Nr. LT18 7044 0600 0425 8365, AB „SEB“ bankas

Spausdino spaustuvė UAB „Morkūnas ir Ko“, Draugystės g. 17, Kaunas

2 spaudos lankai
Tiražas 2300 egz.

Kaina
0,60 euro

Projektus „Lietuvos Laisvės kovų, tremties ir tautos netekčių atspindžiai“ ir „Istorija be „baltų dėmių“ remia

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Pirmųjų tremimų 75-mečio paminėjimas Rumšiškėse

(atkelta iš 1 psl.)

Tai – negyjanti žaizda, kurią tebeskauda. Ją skauda ne tik tiems, kurie dar vaikystėje ar ankstyvojoje jaunystėje patyrė tremtį, bet ir kiekvienam, girdinčiam ar skaitančiam jūsų prisiminimus, matančiam tremties nuotraukas, mėstančiam apie tai, ką jūs išgyvenote,“ – kalbėjo Prezidentė D. Grybauskaitė. Valsybės vadovės teigimu, Lietuvos ilgesys, tikėjimas ir sugrįžimo į Tėvynę viltis užgrūdino tremtinių dvasią, todėl buvimas šalia pakylėja ir suteikia įkvėpimo daryti viską, kad siaubinga praeitis nepasikartotų. Valsybės vadovė padėjo tremtiniam už išsaugotą tautos atmintį, įkvėpiančią pavyzdį ir užaugintą patriotišką kartą ir palinkėjo stiprybės bei sveikatos.

Atidengus skulptūras „Laidotuvės“, „Malkos-gyvybė“, „Žieminė žvejyba“, ažuolo lapų vainikais buvo apjuostas jų autorius – tautodailininkų „Aukso vainiko“ laureatas Rimantas Zinkevičius ir jo padėjėjas brolis Stasys. Skulptorius pasakojo, kad be neuilstančio Jono Markausko, lapteviečių brolijos pirmininko, pagalbos būtų buvę sunku padaryti šį darbą: Jonas ne tik visaip padėjo, bet ir parūpino lėšų iš Vyriausybės, nes Kultūros ministerija nematė didelio reikalo paremti sumanymą ir teskyrė menką sumą. Atsiprašęs, kad naudojasi proga, skulptorius padovanojo Prezidentei savo kūrybos darbų albumą.

Ažuolo lapų vainiku buvo pagerbtas ir Jonas Markauskas, kuris, pasak brolijos pirmininko pavaduotojo Jono

Ryčio Puodžiaus, „prieš 70 metų išvydo šį pasaulį ne Lietuvoje, bet po Šiaurės pašvaiste ledjūryje ir globojamas Apvaizdos bei artimųjų išgyveno – jis buvo pirmasis ten gimęs ir išgyvenęs kūdikis. Šiandien jis nenuilstantis istorinės atminties puoselėtojas. Sveikatos ir stiprybės jam sulaukus garbingo 70-mečio“.

J. Markauskas, padėkojęs už sveikinimus, apžvelgė brolijos veiklą. Lapteviečių brolija jau 25 metus kuria istorinės atminties muziejų Rumšiškėse, Lietuvos liaudies buitės muziejų. Brolijos veikla susilaukė tarptautinio dėmesio, kurį ypač paskatino lietuviško kraujo turinčios išeivių palikuonės Rūtos Šepetys knyga „Tarp pilkų debesų“, išversta į daugelį kalbų. Dabar pagal šią knygą jau statomas ir filmas. Netolimoje ateityje, apie 2022 metus turėtų pasirodyti Jakutijos istorija, kurioje irgi rašoma apie lietuvius tremtinius prie Laptevų jūros. Su jakutais lapteviečių brolija palaiko artimus ryšius.

J. Markausko duktė dr. Gintarė Bernotienė pristatė Leonardo Gutausko poemą „Veidrodis žiemą“, skirtą Daliai Grinkevičiūtei (išleistą lietuvių, anglų, rusų kalbomis, iliustruotą Viktorijos Daniliauskaitės). Knygos anotacijoje rašoma: „Leonardas Gutauskas poemą „Veidrodis žiemą“ dedikavo Daliai Grinkevičiūtei, svarbaus 20 amžiaus lietuvių kultūrai liudijimo apie Lietuvos gyventojų tremimus „Lietuviai prie Laptevų jūros“ autorei. Tačiau šioje psalmiško iškilmingumo poemoje Gutauskas tolsta nuo konkrečių ir

į tremties tragediją pažvelgia visuotinesniu žvilgsniu, regi ją kaip antgamtiską žmogaus dvasios išmėginimą. Prabilęs nekalto vaiko balsu, tyrumo priešiniamsi blogiui jis svarsto absoliučią etinių kategorijų plotmėje.“

Minėjime dalyvaujanti poemos vertėja į anglų kalbą Eglė Juodvalkė paskaitė fragmentą iš poemos. Tiesa, pati poema nėra nauja, ji jau buvo publikuota L. Gutausko poezijos rinkinyje „In fine“ 2004 metais.

Pasibaigus oficialioms kalboms, renginio dalyviai ir svečiai aplankė tremtinių žeminukę – jurta, tremties

vagoną, tame pačiame Tremties ir papišėjimo sektoriuje Pravienos upeilio šlaite įrengtą partizanų bunkerį, skulptūrų ansamblį, apžiūrėjo instaliaciją „Našlaičių barakas“ tremtinių žeminukėje – jurtoje bei Tremties vagono esančius eksponatus, nuotraukas iš ekspedicijų į Arktį.

Lietui be perstojo pilant, minėjimo dalyviai sušilo vaišindamiesi karšta arbata ir kava – už šias vaišes „Lapteviečių“ brolijos pirmininkas J. Markauskas dėkojo jas surengusiam Bačkonių restorano savininkui Romučiu Paškauskui.

Parengė Gintaras MARKEVIČIUS

Sužibo Juodojo birželio atminimo akcijos žvakelės

Senosiose Kauno kapinėse prie paminklo „Žuvusių už Lietuvos Laisvę motinoms“. Akciją koordinavo LPKTS valdybos pirmininkė Rasa Duobaitė-Bumbulienė ir tarybos pirmininkė, LR Seimo narė Vincė Vaidevutė Margevičienė

Šilalėje akcija vyko net 10 vietų. Akciją koordinavo LPKTS Šilalės filialo vadovė Teresė Ūksienė, LPKTS valdybos narė Loreta Kalnikaitė. Dėkojame Šilalės merui Jonui Gudauskui, asmeniškai prisidėjusiam prie akcijos organizavimo ir viešinimo

Raseinių rajone, Ariogalos kapinėse, prie memorialo miestelio ir jo apylinkių tremtinių bei politinių kalinių, žuvusių tremtyje ir lageriuose, atminimui. Akciją koordinavo šaulys, istorikas Andrius Bautronis

Šakiuose, miesto kapinėse, prie memorialo tremtiniam. Koordinavo Šakių PKTF pirmininkė Irena Haase

Raseiniuose, prie koplytėlės Ateities gatvėje. Koordinavo muziejūninkė Loreta Kordušienė

Klaipėdoje, prie memorialo „Atmink tautos kančią“. Koordinavo Klaipėdos PKTS pirmininkas Pranciškus Vytautas Mickevičius ir LPKTS tarybos narys Arūnas Barbšys